

İrəvanın məşhur Sərdar Sarayı (İrəvan xanlarının sarayı) 300 ildən artıq bir dövrdə Cənubi Qafqazın ən möhtəşəm saraylarından biri kimi mövcud olub. Rus işğalına qədər öz əzəmətini qoruyan Sərdar Sarayında İrəvan xanları yaşayıblar. Sərdar Sarayı çar ordusunun işğalından sonra əraziyə köçürülərək ermənilər tərəfindən dağıntıya məruz qalıb.

İrəvan sərdarı Əmirqunə xan Qacar (1605-1625) tərəfindən ucaldılan, 1760-1770-ci illərdə İrəvan xanı Hüseynəli xan (1762-1783) tərəfindən təkmilləşdirilən sarayda 1791-ci ildə Hüseynəli xanın oğlu Məhəmməd xan (1784-1805) sarayın Şüşəbənd adı ilə tanınan Güzgüli salonu və Yay imarətini inşa etdirib.

Sərdar sarayının Böyük qəbul otağının divarında Sərdar Hüseyn xanın, qardaşı Həsən xanın, farsların əfsanəvi qəhrəmanı Fəraməzin, Fətəli şahın (1797-1834), Abbas Mirzənin (1784-1833), Rüstəm və Söhrəbin portretləri olub. Saray 1913-1918-ci illərdə ermənilərin təcavüzünə məruz qalıb, dağıdılıb. Saraydakı portretlər çıxarılaraq Tiflisə aparılıb və hazırda Gürcüstan Dövlət İncəsənət Muzeyində saxlanmaqdadır. 1918-ci ildə isə ermənilər sarayı yerlə-yeksan ediblər.

Sərdar Sarayına aid olan əşyalar, portretlər və digər eksponatların taleyi uzun illər idi ki, müəmmalı olaraq qalırdı.

Bəzi tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, saray İvan Paskeviç tərəfindən işğal edildikdən sonra saraya aid bütün qiymətli əşyalar Rusiya muzeylərinə daşınıb. Bəziləri isə Sərdar Sarayına aid eksponatların ermənilər tərəfindən mənimləndiyini bildirirlər. Son dövrlər üzə çıxan məlumatlara görə isə bu eksponatlar Tiflisdə, olduqca ağır şəraitli olan zirzəmidə saxlanılır.

Artıq Azərbaycan tərəfi Sərdar Sarayının eksponatlarının izinə düşüb. Belə ki, o eksponatların xeyli hissəsi Heydər Əliyev Mərkəzində açılan "Tarixin şah əsərləri" adlı sərgidə nümayiş olunur. Qacarlar sülaləsi dövründə yaradılan və toplanan Azərbaycan incəsənəti nümunələri, İrəvan xanlarının sarayı və ya Sərdar Sarayından yadigar qalan məişət əşyalarının nümayiş olunması diqqəti çəkir.

Mediada tarixi İrəvan qalası və ermənilər tərəfindən məhv edilmiş Sərdar Sarayı ilə bağlı maraqlı faktlar yer alıb. Onu da vurğulayaq ki, Sərdar Sarayına aid eksponatların heç də hamısı qalmayıb, onların xeyli hissəsi məhv edilib.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının

də sərgilənən eksponatlar orada idi. Daha sonra ölkəyə qayıdıb bu barədə aidiyyəti orqanlara məlumat verdik.

Ermənilərin dağıtmaq istədiyi tariximizə sahib

müharibəsində iştirak etmiş Dmitri Yermakovun arxivindən əldə edilmiş fotosənədlər də yer alıb. Dmitri Yermakov həm də İrəvan qalasının nadir tikililəri - Sərdar Sarayı, mə-

ib. Onun sözlərinə görə, aparılan eksponatlar arasında itirilən, sınaq parçalarının olduğu da güman edilir. Sərdar Sarayının digər əmlakları arasında mebel dəstləri, məişət

əşyalar qalıb.

S.Tohidinin sözlərinə görə, Tiflisin Milli Rəsm Qalereyasında saxlanan bu eksponatların Azərbaycana gətirilərək restavrasiya olunmasında və

İrəvanın məşhur Sərdar Sarayının eksponatları Tiflisdə harada saxlanılır?

Solmaz Tohidi: "O eksponatların aşkarlanmasının özü böyük bir hadisədir"

"Bu eksponatların Azərbaycana gətirilərək bərpa edilməsində və sərgilənməsində Heydər Əliyev Fondunun və Prezident Administrasiyasının böyük rolu var"

(AMEA) Ziya Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutunun baş elmi işçisi Solmaz Tohidi Fransanın Anadolu Araşdırmaları Mərkəzi ilə G.Sereteli adına Gürcüstan Dövlət Şərqsünaslıq İnstitutunun birgə təşkil etdiyi "Geriye və gələcəyə baxış: İranın Qafqazda təsirinə dair" mövzusunda beynəlxalq elmi konfransa iştirak edərkən Sərdar Sarayının eksponatlarının izinə düşüb. O, "Bakı-Xəbər"ə açıqlamasında bildirdi ki, həmin eksponatlar Gürcüstanda zirzəmidə saxlanılıb: "Orada gürcü tarixçiləri ilə söhbət edən zaman bəlli oldu ki, İrəvan qalası dağıdıldıqdan sonra bütün tarixi nümunələr Gürcüstana aparılıb. Tarixçilərlə zirzəmiyə baxan zaman gözlərimə inana bilmədim. Bu gün Heydər Əliyev Mərkəzinin

çıxdıq. Bu gün tarixi İrəvan qalası, Sərdar Sarayından qalan eksponatlar aid olduğu yerdedir. Bu günə qədər dünya tarixçiləri İrəvan xanlığını Azərbaycan xanlığı kimi qəbul etmədi, hətta gürcü iranşünaslar belə bu fikirdə idi. Nəhayət, biz bunu sübut etdik" - deyərək qeyd edən alimin sözlərinə görə, müxtəlif mənbələrdən toplanan məlumatlara görə, illər əvvəl Gürcüstanda zirzəmidə saxlanan eksponatlar üç bölmədə - Qacarlar sülaləsi zamanı yaradılan və toplanan qədim Azərbaycan incəsənəti, İrəvan xanlığının Sərdar Sarayı kompleksindən məişət əşyaları və rəsm əsərlərinin kolleksiyası əsasında olub. Həmin eksponatlar arasında rus fotoqraf, 1877-1878-ci illərdə Rusiya-Osmanlı

scidlər, karvansara və İrəvan şəhərinin tarixi mərkəzini təşkil etmiş orta əsrlərə aid digər binaların məhv edilməsi prosesini təfərrüatı ilə göstərən fotoşekillərin müəllifidir.

Gürcü tarixçilərin məlumatına görə, məşhur İrəvan xanlığına, Sərdar Sarayına aid əşyalar İrəvan qalası dağıdıldıqdan sonra ruslar tərəfindən Tiflisə aparılıb. Həmin eksponatların Tiflisdəki Qafqaz muzeyinə təhvil verilməsi isə XX əsrin birinci rübünə (Sərdar Sarayının dağıldığı ərəfələr - red.) təsadüf edib. İrəvan xanlığı, İrəvan qalası, Sərdar Sarayı ilə bağlı araşdırmalar aparılan tanınmış gürcü alim Georgi Beradze də bu məlumatları təsdiq edib.

Alim vurğuladı ki, lakin hər şey bununla bitməy-

əşyaları, musiqi alətləri, silah-sursatlar olub. Tarix boyu dillərə dastan olan, eksponat kimi qorunub saxlanan xalçalarımız, onlar haqqında yazılan məqalələrlə yanaşı, bütün bu tarixi faktları görməzdən gələrək həmin xalçaları mənimləməyə çalışan düşmənlər də az olmayıb.

Alim qeyd edir ki, XX əsrin ortalarında İrəvan xanlığı və Sərdar Sarayının salamat qalmış orijinal əsərləri, saray kompleksinin məscid və sarayının dekorunda istifadə edilən köhnə plitələr Mirzə Qədim İrəvani tərəfindən yenidən boyana-raq istifadəyə yararlı hala salınıb. Beləliklə, vaxtilə Azərbaycan memarlığının incilərindən biri olmuş tarixi saraydan təəssüf ki, sınıq-sökük, uzun illər baxımsız vəziyyətdə olmuş

həmin eksponatlardan ibarət sərginin açılmasında Heydər Əliyev Fondunun böyük rolu var. "Bu olduqca maraqlı və unikal bir sərgidir. Hər kəsə tövsiyə edərdim ki, gedib o sərgiyə baxsın. Mədəniyyət Nazirliyi və Prezident Administrasiyasının təşkil etdiyi bu sərgi sentyabra qədər davam edəcək. Bu eksponatları Gürcüstan həmişəlik bizə verməz. Amma çox böyük iş görüb o eksponatları bizə veriblər, biz onları restavrasiya edib sərgiləyirik. Bu eksponatların Azərbaycana gətirilərək bərpa edilməsində və sərgilənməsində Heydər Əliyev Fondunun və Prezident Administrasiyasının böyük rolu var.

Həmin eksponatlarla bağlı artıq bir kitab nəşr olunub. İndi onun bukletlərini çap edəcəyik. Gələcəkdə də bu eksponatlarla bağlı müştərek işlər başlayacağı gözlənilir. Əsas odur ki, əlimizdə bu qədər fakt var. Bu eksponatların Tiflisdən tapılması da mühüm hadisədir. Sərdar Sarayına aid olan eksponatlar Gürcüstanda vaxtilə saxlandığı zirzəmidən çıxarılıb və Gürcüstan Milli Qalereyasında yerləşdirilib. Burada sarayın mebelləri, başqa əşyaları, o cümlədən də daşlar saxlanılır. Bunlar hamısı sərgi üçün ölkəmizə gətirilib. Bu bizim tariximizdir. Əsas odur ki, bu eksponatlar var, saxlanılır və Azərbaycan onu öz eksponatları kimi bərpa edib sərgilədi. Sərdar Sarayına aid eksponatlar çox dəyərlidir. O eksponatların aşkarlanmasının özü böyük bir hadisədir" - deyərək müsahibim qeyd etdi.

İradə SARIYEVA